УДК 159.9(075.8)

ДО ПИТАННЯ ТАКСОНОМІЇ ЛОГОПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДІВ

Юлія РІБЦУН, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, Україна; logojuli@i.ua; http://logoped.in.ua: orcid.org/0000-0002-2672-3704; http://www.researcherid.com/rid/O-9175-2016

Логопсиходіагностика, як і будь-яка інша наука, потребує таксономії методів, тобто класифікації існуючих складно організованих ієрархічних внутрішньодіагностичних систем. Саме тому метою статті є викладення класифікації та аналіз основних методів, які використовуються у логопсиходіагностиці. Висвітлення матеріалу статті пов'язане з теоретичним рівнем наукового пізнання з перспективою використання на емпіричному рівні з метою відбору необхідного логопсиходіагностичного інструментарію згідно зі встановленими факторними зв'язками, відповідно до простеженої внутрішньої структури дослідження, виявлених закономірностями розвитку цілісної мовленнєвої системи та її окремих явищ у взаємообумовленості. Нами на теоретичному рівні дослідження використані наукові методи абстрагування, аналізу та синтезу, аксіоматичний метод та уявне моделювання. Методами логопсиходіагностики є ті засоби та способи, за допомогою яких точно фіксуються (наявність/відсутність) і визначаються (характер, структура, механізми) певні психологічні фактори у дітей різних вікових груп із розладами мовлення.

Теоретико-методологічний аналіз і методична інтерпретація основних проблем логопсиходіагностики дозволяють узагальнити систему психолого-педагогічної допомоги дітям із тяжкими порушеннями мовлення. У логопсиходіагностиці виокремлюють основні та додаткові методи, аналогічні загальній психодіагностиці, проте спрямовані саме на вивчення осіб з порушеннями психомовленнєвого розвитку. Доцільний добір відповідних логопсиходіагностичних методів, використання особистісно зорієнтованої моделі спілкування експериментатора та дитини, компетентна інтерпретація отриманих діагностичних даних дають змогу ефективно спланувати навчально-виховну та корекційно-розвивальну роботу, створити позитивний мікроклімат, необхідне освітнє середовище, намітити загальноосвітні та корекційні завдання, використовувати сучасні методики і технології розвивального навчання, організувати індивідуальну та підгрупову роботу з дітьми, визначити часове навантаження на кожну дитину.

Ключові слова: таксономія методів, логопсиходіагностика, тяжкі порушення мовлення.

Julia Ribtsun, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher at the Department of Speech Therapy Senior Research Fellow, Department of Speech Therapy, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

To the question of taxonomy of logopsychodiagnostic methods

Abstract. Logopsychodiagnostics, like any other science, requires a taxonomy of methods, that is classifications of existing complex hierarchical internal diagnostic systems. That is why the purpose of the article is to outline the classification and analysis of the main methods that are used in speech psychodiagnostics. The presentation of the article is related to the theoretical level of scientific knowledge.

© Рібцун Ю., 2021

We see a further prospect of using the described methods at the empirical level. This was done in order to select the necessary logopsychodiagnostic tools. The selection is carried out taking into account the established factor relationships, the internal structure of the study, the patterns of development of the speech system and its individual phenomena. At the theoretical level of research we used scientific methods of abstraction, analysis and synthesis, the axiomatic method and imaginary modeling. Logopsychodiagnostics methods are the means and methods by which certain psychological factors are accurately recorded (presence / absence) and determined (character, structure and mechanisms) in children of different age groups with speech disorders. Theoretical and methodological analysis and methodological interpretation of the main problems of logopsychodiagnostics makes it possible to generalize the system of psychological and pedagogical assistance to children with severe speech disorders. In logopsychodiagnostics there are basic and additional methods that are similar to general psychodiagnostics, but are aimed specifically at studying persons with speech impairments. Reasonable selection of the necessary logopsychodiagnostic methods, the use of a personality-oriented model of communication between the experimenter and the child, competent interpretation of the diagnostic data obtained make it possible to effectively plan educational and correctional and developmental work, create a positive microclimate, the necessary educational environment, outline general educational and remedial tasks, use modern methods and technologies of developmental education, organize individual and subgroup work with children, determine the hourly workload for each child. An interdisciplinary theoretical analysis of literary sources on the research problem formed the basis for the section of the educational and methodological manual «Psycholinguistic didactic technologies for diagnosing and overcoming speech disorders in primary schoolchildren with severe speech disorders», in which the diagnostic psycholinguistic complex of the cognitive development of primary schoolchildren is represented.
Keywords: taxonomy of methods, logopsychodiagnostics, severe speech disorders.

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток логопедичної науки характеризується розробленням і впровадженням стандартизації початкової освіти дітей із тяжкими порушеннями мовлення в умовах Нової української школи, створенням диференційованого діагностичного інструментарію, варіативних програм у контексті методології розвивального навчання (Г. Грибань, Е. Данілавічютє, В. Ільяна, З. Мартинюк, Ю. Рібцун, Л. Трофименко та ін.) [1].

Визначити рівень психофізичного розвитку кожної дитини з мовленнєвими розладами, спрямувати якісну взаємодію педагогів і батьків з дітьми, спрогнозувати індивідуально та колективно діючі методи і прийоми, створити оптимальні умови для всебічного розвитку, продуктивного навчання та найліпшої компенсації мовленнєвих порушень, підвищити загальну ефективність освітнього процесу та ін. – це ті завдання, на вирішення яких спрямована логопсиходіагностика.

Створення психолого-педагогічного портрету дитини шляхом логопсиходіагностичного вивчення проходить у три етапи, на кожному з яких вирішуються специфічні задачі (Лубовський, 1989).

Етап скринінгу дозволяє зафіксувати лише сам факт наявності чи відсутності певних особливостей психофізичного розвитку у дитини; етап диференційної діагностики, що здійснюється в умовах інклюзивно-ресурсних центрів, – конкретизувати вид наявного порушення та надати відповідні методичні рекомендації щодо визначення закладу для навчання, створення загального освітнього

маршруту; етап поглибленого вивчення проводиться вже в самому закладі, який відвідує дитина, з метою з'ясування конкретних механізмів, характеру і глибини порушень, розроблення індивідуальної логокорекційної програми.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Актуальні питання діагностики мовленнєвих порушень у дітей різних вікових груп висвітлювалися у значній кількості публікацій як вітчизняних науковців, так і фахівців у галузі speech-терапевтичної освіти зарубіжжя (Л. Андрусишина, Т. Ахутіна, Т. Бессонова, Т. Власова, Г. Волкова, О. Грибова, Е. Данілавічютє, В. Ільяна, В. Калягін, Р. Кир'янова, В. Коноваленко, І. Мартиненко, І. Марченко, Т. Овчинникова, І. Омельченко, Ю. Рібцун, Є. Романова, Н. Серебрякова, Л. Трофименко, Т. Фотєкова, Л. Шипіцина, Р. Юрова P. Gardner, G. Kaluger, C. Naylor, F. Wood, D. Flowers, G. Pavlidis та ін.). Водночас міждисциплінарний теоретичний аналіз літературних джерел дав змогу виявити контрадикторність між наявністю значної кількості розробок стосовно логопедичного інструментарію з вивчення усіх складових мовленнєвої діяльності та одночасною практичною відсутністю напрацювань у сфері дослідження пізнавального розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення, незначної кількості репрезентування основних методів, використовуваних у логопсиходіагностиці [2, 3].

Мета статті. Логопсиходіагностика, як і будь-яка інша наука, потребує таксономії методів, тобто класифікації існуючих складно організованих ієрархічних внутрішньодіагностичних систем. Саме тому метою статті є викладення класифікації та аналіз основних методів, які використовуються у логопсиходіагностиці.

Методи дослідження. Викладення матеріалу статті пов'язане з теоретичним рівнем наукового пізнання з перспективою використання на емпіричному рівні з метою відбору необхідного логопсиходіагностичного інструментарію згідно зі встановленими факторними зв'язками, відповідно до простеженої внутрішньої структури дослідження, виявлених закономірностями розвитку цілісної мовленнєвої системи та її окремих явищ у взаємообумовленості. Нами на теоретичному рівні дослідження використані наукові методи абстрагування, аналізу та синтезу, аксіоматичний метод та уявне моделювання.

Результати дослідження. Методами логопсиходіагностики є ті засоби та способи, за допомогою яких точно фіксуються (наявність/відсутність) і визначаються (характер, структура, механізми) певні психологічні фактори у дітей різних вікових груп із розладами мовлення. У логопсиходіагностиці виокремлюють основні та додаткові методи, аналогічні загальній психодіагностиці, проте спрямовані саме на вивчення осіб з порушеннями психомовленнєвого розвитку (Г. Айзенк, Б. Ананьєв, П. Анохін, Л. Бурлачук, В. Вайнберг, С. Геллерштейн, Я. Мікк, О Романова, О. Усанова, F. Brown, H. Gulliksen. D. Wechsler, G. Witzlack та ін.) [4].

Основними методами, за допомогою яких можна побачити загальну картину розвитку, є методи спостереження та експерименту; додатковими – ті, які розширюють та поглиблюють уявлення про дитину, зокрема, вивчення документації, бесіда чи інтерв'ю, аналіз продуктів основних видів діяльності.

Метод спостереження застосовується при мінімальному втручанні в діагностичний процес з боку експериментатора та дає змогу отримати уявлен-

ня про різноманітні психофізичні прояви дитини при виконанні продуктивних чи непродуктивних видів діяльності.

Спостереження має бути довготривалим і проводитись цілеспрямовано, в природних умовах. За ступенем участі дорослого в процесі дослідження воно може бути *пасивним*, або вільним, коли експериментатор жодним чином не втручається в діяльність дитини, та *активним*, або включеним, під час якого здійснюється психолого-педагогічний експеримент.

За ступенем формалізованості спостереження може бути *неконтрольованим* і проводитись на початкових етапах знайомства з дитиною, ще не маючи чітко поставленої мети, та *контрольованим* – відбуватися у спеціально створених ситуаціях; за регулярністю проведення – *систематичним*, коли спостереження експериментатора конкретизоване, та *випадковим*, яке хоч заздалегідь і не планується, проте може стати джерелом корисної інформації; за умовами організації – *відкритим* і *прихованим*, що може впливати на поведінкові реакції досліджуваного.

Особливий акцент експериментатору доцільно робити на *спостереженні за комунікативною поведінкою дітей* під час ділової (навчальна сумісна діяльність) та вільної (побутова, ігрова) взаємодії між собою та дорослим (педагогами). Доцільно звернути увагу на прояв ініціативності чи індиферентності дітей у спілкуванні, обраний спосіб (вербальний, невербальний), паралінгвістичні засоби (міміка, жести), уміння підтримувати тему бесіди, використовуючи доречні лексико-граматичні форми з дотриманням причинно-наслідкових зв'язків, продуктивність спілкування, наявні бар'єри на цьому шляху, поведінкові особливості (відчуженість, впевненість, негативізм, нетерплячість, реактивність у відгуках на мовленнєві стимули, скутість, сором'язливість, страх, штучна часова обмеженість спілкування тощо), необхідність зовнішньої стимулювальної допомоги.

Звертає на себе увагу суб'єктивність зазначеного методу та неможливість статистичної обробки отриманих результатів, хоча ступінь прояву тих чи інших ознак може бути вираженим кількісними показниками. Насамперед експериментатор визначає мету спостереження, що полягає у вивченні, при потребі порівнянні тих чи інших проявів особливостей психофізичного розвитку дитини у процесі ігрової, навчальної, комунікативної та ін. видів діяльності. Відповідно наміченим завданням вибирає той спосіб спостереження, який би забезпечував найбільш повний збір інформації, та спосіб реєстрації отриманих даних, їх обробку та інтерпретацію. Під час спостереження експериментатор визначає наявність і характер поведінкових і комунікативних труднощів дитини, зокрема мотивів до спілкування, видів контактів, переживань щодо власної «мовленнєвої неспроможності», захисних реакцій.

Метод експерименту застосовується у спеціально змодельованих, переважно особистісно орієнтованих умовах.

Констатувальний експеримент спрямований на встановлення фактичного стану вищих психічних функцій дитини, наявність причинно-наслідкових зв'язків, простеження певних залежностей та закономірностей, і дає змогу створити загаль-

ний психолого-педагогічний портрет досліджуваного або проаналізувати конкретні внутрішні механізми окремих функцій, явищ, станів, спрогнозувати можливий подальший їх розвиток. З метою виявлення вираженості наявного порушення використовуються методики, підібрані за ступенем складності.

Слід враховувати, що переважна більшість методик є поліфункціональними, тобто одночасно спрямованими на вивчення різних сторін дитячої психіки. Спочатку дитину вводять у ситуацію експерименту, озвучують інструкцію, тобто повідомляють зміст діагностичного завдання, а згодом спостерігають за діяльністю дитини, при потребі надають їй дозовану різнорівневу допомогу, заносять у протокол отримані результати виконаної проби.

Прогнозування розвитку дитини при цілеспрямованому психолого-педагогічному впливі, визначення зони найближчого розвитку стає можливим завдяки *навчальному експерименту* (Л. Виготський, Т. Жук, С. Забрамна, Н. Іванова, Т. Ілляшенко, І. Левченко, Н. Непомняща, А. Обухівська, С. Рубінштейн, Н. Стадненко, О. Стребелєва та ін.) [5, 6].

Система спеціально розроблених завдань передбачає надання дозованої допомоги різних навчальних рівнів, пропонованих за принципом «від простого до складного», а саме:

а) просте перепитування, тобто прохання повторити те чи інше слово, інструкцію загалом – привертання уваги дитини до сказаного чи зробленого;

б) схвалення чи стимулювання подальших дій, наприклад, «Добре», «Молодець», «Далі», «Продовжуй»;

в) уточнення, чому дитина виконує завдання саме так – простеження логічного ланцюжка її міркувань;

г) навідні питання чи зауваження експериментатора;

д) підказка, порада діяти певним способом;

е) демонстрація дій і прохання самостійно повторити аналогічну дію;

є) поетапне навчання тому, як потрібно виконати завдання.

Критеріями оцінювання результатів навчального експерименту є:

а) стан орієнтувальної діяльності (активний / пасивний);

б) сприйняття допомоги за кількістю «уроків-підказок» (за умов типового розвитку – 1–5, при порушенні інтелектуального розвитку – до 20).

Проведення експерименту передбачає три наскрізні взаємопов'язані етапи.

На першому, або підготовчому, етапі висувається гіпотеза, вірогідність якої потрібно перевірити (підтвердити чи спростувати), комплектується статистично значуща однорідна група дітей за віком і певним мовленнєвим розладом, розробляється спеціальна методика.

На другому, чи основному, етапі створюються власне експериментальні ситуації, оцінювання яких відбувається на проміжних зрізах у вигляді співставлення результатів ефективності запропонованих експериментальних заходів і фіксації можливих труднощів, які в подальшому потрібно буде обов'язково враховувати.

Третій, або заключний, етап полягає у аналізі наслідків повної реалізації проведеної експериментальної системи заходів. На цьому етапі характеризують-

ся умови (організаційні, психологічні, дидактичні тощо), при яких простежується максимальна ефективність психолого-педагогічного впливу за значно коротший проміжок часу.

Додатковими методами логопсиходіагностики є вивчення документації та продуктів різних видів діяльності дитини, бесіди чи інтерв'ю.

Завдяки ***вивченню медичної*** (морфогенетичний розвиток) ***та педагогічної*** (психолого-педагогічна характеристика) ***документації*** експериментатор отримує загальні відомості про дитину (прізвище, ім'я, дата народження, які заклади відвідував (-ла), інформацію про анамнез (здоров'я матері та батька, перебіг вагітності, пологи, ранній розвиток дитини, перенесені травми та наявні супутні захворювання), групу здоров'я (основна, спеціальна), характер наявних відхилень у функціонуванні органів і систем, можливі причини та механізми порушення психомовленнєвого розвитку та його динаміку, рівень сформованості загальних умінь та навичок. Отримані відомості мають важливе прогностичне значення для подальшого планування компенсаційної роботи.

Під час встановлення особистого емоційного контакту з дитиною, спілкування з нею використовують ***метод бесіди або інтерв'ю***. У залежності від віку та психомовленнєвих особливостей обстежуваного, ступеня порушення, намічених діагностичних завдань бесіда може бути вільною, що фіксує важливі факти життя дитини, частково структурованою та складатися з доступних розумінню питань, уведених у природну бесіду, а також структурованою, у вигляді опитувальника, коли питання задаються в певній послідовності.

Експериментатор може задавати дитині прямі запитання, що передбачає їх однозначне розуміння (Як тебе звати? Скільки тобі років?), непрямі (Як ти думаєш, чому...?) та проєктивні (Якби ти опинився в такій ситуації, то як би вчинив?), коли відбувається перенос існуючих проблем на інші предмети чи об'єкти.

У результаті спілкування експериментатор отримує загальні уявлення про дитину та родину (склад сім'ї, професія кожного з батьків, умови виховання, взаємини, режим дня), його соціально-побутове орієнтування, визначає наскільки дитина проявляє загальну обізнаність у оточуючому світі, оцінює характер наявних помилок, відповідність знань, умінь, навичок дитини вимогам Типових освітніх програм.

Метод вивчення продуктів діяльності дає змогу отримати інформацію про внутрішній світ дитини, її творчі здібності, приховані страхи та потреби, графомоторні навички, пізнавальні процеси, особистість загалом.

Важливе значення для якісної логопсиходіагностики мають ***інтерпретаційні методи***, спрямовані насамперед на фіксацію виявлених психологічних фактів, їх дефіцитарності, подальший кількісний і багаторівневий якісний аналіз виконання дітьми діагностичних завдань, що дозволяє сформувати перелік нейропсихологічних симптомів, виявити найбільш пошкоджені компоненти (переважно пізнавальні, моторні, експресивні, фонематичні) у загальній структурі мовленнєвого розладу, механізми наявних психомовленнєвих порушень.

В основі якісного аналізу лежать динамічні (темп) і часові (кількість витраченого часу) параметри, ставлення дитини до сприймання експериментального матеріалу та виконання запропонованих завдань, вибрані дитиною способи орієнтування, відповідність дій у ситуаціях обстеження, адекватне оцінювання дитиною результатів виконання діагностичних проб, продуктивне використання нею запропонованої допомоги.

Нормотиповим є безпомилкове виконання дітьми діагностичних завдань; легкий рівень порушень передбачає уповільнення темпів роботи, поодинокі помилки, які при звертанні уваги з боку педагога самостійно виправляються дитиною; складні порушення супроводжуються численними помилками, які ані самостійно, ані з допомогою не коригуються.

Таким чином результати психолого-педагогічної діагностики дітей з особливостями психофізичного розвитку дозволяють зробити загальний висновок щодо їх компенсаторних можливостей і намітити шляхи корекційного впливу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретико-методологічний аналіз і методична інтерпретація основних проблем логопсиходіагностики дає змогу узагальнити систему психолого-педагогічної допомоги дітям із тяжкими порушеннями мовлення. Доцільний добір відповідних логопсиходіагностичних методів, використання особистісно зорієнтованої моделі спілкування експериментатора та дитини, компетентна інтерпретація отриманих діагностичних даних дають змогу, використовуючи сучасні методики і технології розвивального навчання, ефективно спланувати навчально-виховну та корекційно-розвивальну роботу, створити необхідне освітнє середовище, організувати індивідуальну та підгрупову роботу з дітьми, визначити часове навантаження на кожну дитину та забезпечити позитивний мікроклімат.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рібцун Ю. В.* (2019). Стандартизація початкової освіти дітей із тяжкими порушеннями мовлення в умовах Нової української школи. Актуальні питання гуманітарних наук, Вип. 23. Т. 3, 139–145

2. *Рібцун Ю. В.* (2020). Шкільна логопсиходіагностика: теоретико-методологічні аспекти. International scientific and practical conference «Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries». Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing». Part 1, 156–161

3. Методы обследования речи детей (2005). Г. В. Чиркина (ред.). М. : АРКТИ

4. *Москалець В.* (2020). Загальна психологія. К. : Ліра-К.

5. *Стадненко Н. М., Ілляшенко, Т. Д., Обухівська, А. Г.* (2006). Методика діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку молодших школярів. Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г.

6. *Рібцун Ю. В.* (2020). Розвиток мислення учнів із тяжкими порушеннями мовлення. Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 157–160

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Ribtsun Yu. V.* (2019). Standardization of primary education of children with severe speech disorders in the New Ukrainian school. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 139–145 [in Ukrainian].

2. *Ribtsun Yu. V.* (2020). School logopsychodiagnostics: theoretical and methodological aspects. International scientific and practical conference «Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries». Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing». 156-161 [in Ukrainian].

3. Metody obsledovanija rechi detej [Methods for examining the speech of children] (2005). G. V. Chirkina (red.). M. : ARKTI

4. *Moskalets V* (2020). Zahalna psykholohiia [General Psychology]. K. : Lira-K. [in Ukrainian].

5. *Stadnenko N. M., Illiashenko, T. D., Obukhivska, A. H.* (2006). Metodyka diahnostyky vidkhylen v intelektualnomu rozvytku molodshykh shkoliariv [Methods for diagnosing abnormalities in the intellectual development of primary school children]. Kamianets-Podilskyi : PP Zvoleiko D. H. [in Ukrainian].

6. *Ribtsun Yu. V.* (2020). Development of thinking of students with severe speech disorders. Pedahohika ta psykholohiia: suchasnyi stan rozvytku naukovykh doslidzhen ta perspektyvy. Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 157–160 [in Ukrainian].